

Лукашенко і діти

Наскільки реально отримати ордер на арешт Лукашенка у зв'язку з незаконним переміщенням і депортацією українських дітей?

Після того, як у березні Міжнародний кримінальний суд видав ордер на арешт Володимира Путіна і Марії Львової-Белової, багато хто поставив запитання: коли ж (і чи можливо) видадуть ордер на Олександра Лукашенка?

Очевидно, що для притягнення Лукашенка та інших білоруських вищих посадових осіб до індивідуальної кримінальної відповідальності за агресію є всі підстави, але, на жаль, поки що немає інстанції, яка може це зробити. Міжнародний кримінальний суд (МКС) не має юрисдикції щодо агресії в Україні, а спеціальний міжнародний трибунал щодо агресії, суб'єктну юрисдикцію якого передбачається поширити не тільки на Путіна, а й на Лукашенка, наразі ще не створено і невідомо коли буде створено.

Ще один злочин, який стосується війни в Україні та у зв'язку з яким останнім часом дедалі частіше згадують Лукашенка й обговорюють можливість притягнення його до відповідальності – депортація та насильницьке переміщення українських дітей за межі України. Власне, саме те, за що було видано ордер на Путіна і Львову-Белову.

Нагадаємо, наприкінці квітня ПАРЄ ухвалила резолюцію щодо депортації та насильницького переміщення дітей та інших цивільних осіб до Росії або на інші окуповані українські території. Ця резолюція вперше на офіційному рівні продекларувала, що практика депортації українських дітей з їхньою подальшою насильницькою асиміляцією – форма геноциду згідно з Конвенцією про запобігання злочину геноциду і покарання за нього 1948 року. Крім російських посадових осіб у контексті притягнення до відповідальності згадують і Лукашенка.

У чому злочин?

Насамперед важливо розуміти, що депортація і незаконне переміщення осіб з окупованих територій (як воєнний злочин) і геноцид – це два окремі злочини, і в них різні кваліфікуючі ознаки.

Випадки переміщення громадян України (зокрема дітей) з окупованих і раніше окупованих українських територій до Білорусі є. Це зафіксовано у звітах міжнародних та українських експертів. Але випадки ці дуже різні. В останній доповіді ОБСЄ в рамках «Московського механізму» про порушення міжнародного гуманітарного права у зв'язку з насильницьким переміщенням українських дітей у Росію згадується і Білорусь. У доповіді йдеться про три ситуації: дітей, депортованих під егідою евакуації в Білорусь під час наступу російських військ у Київській області в першій фазі вторгнення; один приклад, коли перебування дитини, вивезеної для надання медичної допомоги (медична евакуація), продовжилось з причин, які не стосувалися медичного лікування; і дітей, вивезених до дитячих таборів для відпочинку на території Білорусі. У спільному аналітичному звіті українських НУО про депортацію українських громадян на територію Росії та Білорусі також згадуються випадки депортації до Білорусі під егідою евакуації на початку вторгнення, а також випадки депортації дітей-сиріт з непідконтрольних Україні територій до Білорусі. У звіті Міжнародної комісії з розслідування ситуації в Україні згадуються насильницькі депортації українських громадян до Росії через територію Білорусі.

Основна ознака злочину у зв'язку з депортацією та переміщенням цивільного населення з окупованих територій – недобровільність такого переміщення. Якщо говорити про добровільність у випадку з дітьми – діти не правомочні самі давати згоду на своє переміщення. Для того щоб переміщення дітей було законним, згоду мають давати їхні батьки або інші законні представники. В особливо вразливому становищі перебувають діти-сироти, які живуть у дитячих будинках і притулках. Згоду на їхнє переміщення може давати адміністрація дитячого будинку, умовний директор, який/а діє в інтересах дітей. У зв'язку з цим важливо підкреслити, що окупаційній владі суворо заборонено втручатися в роботу дитячих установ на окупованих ними територіях (це передбачає і заборону на заміну їхнього керівництва для вчинення протиправних дій щодо дітей).

Важливо розуміти, що випадки появи українських дітей на території Білорусі неоднорідні. У ті самі табори відпочинку приїжджають змішані групи: є діти, у яких є батьки, є діти, які приїхали разом із

батьками, є діти-сироти. У всіх цих випадках важливо встановлювати елемент недобровільності, і відомо, що в низці випадків має місце згода законних представників.

Випадок, коли цивільне населення можна переміщати без згоди – евакуація з метою безпеки, пов'язана з воєнною необхідністю. Саме так подається низка випадків вивезення дітей на білоруську територію. Однак у міжнародному гуманітарному праві є критерії, яким має відповідати евакуація, щоб вважатися законною. Вона в принципі може здійснюватися за межі держави лише у виняткових випадках – коли її фізично неможливо забезпечити в межах. При цьому є *особливі правила для евакуації на територію іншої держави саме дітей*. Вона може відбуватися лише з медичних причин або з міркувань безпеки і лише за письмовою згодою батьків / законних представників. Є ще вужча група – діти до 15 років, які осиротіли або розлучені зі своїми сім'ями саме внаслідок війни. Таких дітей можна вивозити тільки на територію нейтральної держави. Білорусь не є стороною у війні, але нейтральною державою, звісно, її назвати неможливо.

Законна евакуація передбачає не тільки законне переміщення, а й забезпечення умов у місці, куди евакуювали дітей, зокрема належної освіти відповідно до їхніх культурних традицій. Будь-яка пропаганда та індоктринація заборонені. Це також і зобов'язання сторони, яка приймає (у нашому випадку Білорусі). Ознаки порушення цих норм під час утримання дітей у таборах відпочинку в Білорусі є.

Тепер про геноцид. Геноцид – це специфічний злочин з метою знищити певну групу за національною, етнічною, релігійною або расовою ознакою. Для того щоб практика депортації та незаконного переміщення українських дітей стала формою геноциду, важливо, щоб їх насильно передавали «з однієї людської групи в іншу» (відповідно до Конвенції 1948 року) саме з метою позбавити їх національної ідентичності. Елементи політики, спрямованої на знищення української нації, вочевидь, є в намірах російської влади (за сукупністю всіх їхніх дій і риторики), але абсолютно неочевидно, що вони є у білоруської влади. Щоб це стверджувати щодо Лукашенка, потрібно мати підтвердження того, що у нього особисто є такий намір і він здійснює усвідомлені дії для його реалізації.

І тут переходимо до індивідуальної кримінальної відповідальності за міжнародні злочини.

Особиста участь

У міжнародній кримінальній відповідальності діє загальний принцип кримінального права: відповідальність настає тільки за винне діяння, тобто за те, у чому особа особисто, навмисно, усвідомлюючи наслідки, бере участь. Той факт, що Лукашенко – союзник Путіна в цій війні, що він політично залежний від нього, що він надав територію для нападу, не може тягнути його особисту кримінальну відповідальність за всі злочини, пов'язані з цією війною. Причетність будь-якої посадової особи до кожного можливого злочину розглядатиметься і доводитиметься окремо (як мінімум якщо йдеться про МКС, який відповідає критеріям справедливого суду).

Згадаймо ордер, виданий на Путіна. У своїх коментарях прокурор МКС Карім Хан чітко позначив, що ордер видано за особисту участь Путіна в незаконній депортації дітей і незапобігання протиправним діям своїх підлеглих (зокрема, Львової-Белової). Такі самі критерії застосовуватимуться і до особистої причетності Лукашенка до незаконного переміщення або депортації дітей (про геноцид у принципі складно вести мову, бо просто немає жодних підстав).

Таким чином, насамперед важливо зрозуміти, які з випадків переміщення українських дітей до Білорусі є воєнними злочинами, і далі, до яких із них причетний особисто Лукашенко. Згадка причетності Лукашенка в резолюціях ПАРЄ та інших подібних резолюціях не є автоматичною підставою для видачі ордера МКС і навіть для того, щоб МКС зайнявся цим питанням. Суд має свої процедури і правила прийняття ситуації до розгляду. Саме на них прокурор спирається при винесенні будь-якого рішення про ордер.

Резюмуючи сказане, стає зрозуміло, що зараз видача ордера на арешт Лукашенка мало ймовірна. Відомо, що деякі представники білоруських демократичних сил (Народне антикризове управління) збирають матеріали щодо причетності Лукашенка до незаконної депортації українських дітей для передання в МКС. Якщо це станеться, ситуація може змінитися: чекатимемо оцінки цих фактів і рішення прокурора.

Катерина Дейкало

Вільнюс

Катерина Дейкало (Ekaterina Deikalo) – юристка-міжнародниця, кандидатка юридичних наук, доцентка, експертка Білоруського Гельсінського комітету. У минулому – завідувачка кафедри міжнародного права Білоруського державного університету (2014-2020). Сфера інтересів – міжнародне право, права людини, бізнес і права людини, верховенство права.

